

Janina PACH*

Bezpieczeństwo ekonomiczne w gospodarce światowej

Wysiłki na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa ekonomicznego towarzyszyły zawsze narodom i państwom. Mimo osiągnięcia coraz to wyższych etapów rozwoju, rosnącej współzależności ekonomicznej państw, postępujących procesów integracji regionalnej oraz procesów globalizacji – problem bezpieczeństwa ekonomicznego państw nie został rozwiązany. Na tle dokonujących się współcześnie przemian gospodarczych i politycznych rodzą się pytania: czy bezpieczeństwu państwa zagraża proces rosnącej współzależności pomiędzy państwami, proces integracji regionalnej i proces globalizacji? oraz w jakich kierunkach procesy te wpływają na bezpieczeństwo ekonomiczne państw? Znalezienie odpowiedzi na postawione pytania wymaga z jednej strony przedstawienia ewolucji i istoty bezpieczeństwa państwa i jego uwarunkowań, z drugiej zaś przybliżenia charakteru dokonujących się procesów w gospodarce światowej.

Badania nad bezpieczeństwem ekonomicznym państwa na szerszą skalę zaczęto prowadzić po drugiej wojnie światowej w USA, w krajach Europy Zachodniej oraz w Związku Radzieckim¹. Do głównych przyczyn ich podjęcia J.S. Ney i S. Lynn-Jones zaliczyli przede wszystkim [Nye, Lynn 1988, Kelsen 1953, Keohane, Nye 1977 s. 228, Ney 1989, Chairman's Summary 1997, Zarządzanie 2000]: potrzebę bezpieczeństwa, niezbędną do zagwarantowania niepodległości państw, dążenia do wzrostu dobrobytu materialnego społeczeństw, istniejące systemy współpracy i komunikowania się, umożliwiające wypracowanie kompromisu oraz narastające zagrożenia dla bezpieczeństwa, m.in. konflikty narodowościowe, religijne oraz ubóstwo itp.

Efektom badań było szereg seminariów, publikacji na temat prawa przeciwojennego oraz mechanizmów funkcjonowania Organizacji Narodów Zjednoczonych, czuwającej nad bezpieczeństwem międzynarodowym. W badaniach tych akcentowano głównie prawne normatywne i instytucjonalne aspekty bezpieczeństwa międzynarodowego, ograniczając go przedmiotowo do bezpieczeństwa militarnego [Rysiak 1969, Sonnenfeld 1979, s. 44].

W dyskusjach dotyczących bezpieczeństwa państwa podkreślano, iż obejmuje ono, zaspokojenie takich potrzeb, jak: istnienie, przetrwanie, tożsamość, niezależność, spokój, posiadanie i pewność rozwoju [Zięba 1999, s. 27–28]. Jest

* Janina Pach jest pracownikiem naukowym Akademii Pedagogicznej im. KEN w Krakowie.

¹ W okresie zimnej wojny nastąpiło wyłonienie się nowego systemu bezpieczeństwa narodowego – systemu dwublokowego, skupiającego się wokół USA i ZSRR, a który uniemożliwił wdrożenie systemu bezpieczeństwa zbiorowego. Dominowały w nim aspekty polityczno-militarne nad ekonomicznymi. Szerzej, [Cziomer, Zyblikiewicz, 2000, s. 141–143].

celem, do którego dążą kraje, narody przez eliminację potencjalnych zagrożeń powyższych wartości. W polityce zagranicznej zapewnienie bezpieczeństwa i jego elementów składowych stało się podstawową potrzebą i zarazem celem państwa, obok wzrostu jego siły i pozycji międzynarodowej [Cziomer, Zyblikiewicz 2000]. Bowiem każde państwo pragnie być zabezpieczone na wypadek agresji, ataku, załamania gospodarczego. Pragnie mieć gwarancje utrzymania terytorialnego stanu posiadania, niepodległości i suwerenności, otrzymania natychmiastowej i skutecznej pomocy w sytuacji pojawienia się niebezpieczeństwa.

W sferze teoretycznej rozważania nad bezpieczeństwem prowadzono w kontekście szeroko pojmowanego liberalizmu i realizmu [Buzan, Waever 1998, s. 9]. Próbowano wskazać związki między bezpieczeństwem a liberalizmem, pojęciami należącymi według B. Buzana i O. Waevera do dwóch odrębnych obszarów badawczych [Buzan, Warver 1998, s. 9–15]. Chociaż związki między bezpieczeństwem a liberalizmem nie są proste do zidentyfikowania, to pojęcia te konstytuują się w teorii i praktyce. Bezpieczeństwo „zagraża” liberalizmowi, szeroko rozumianej wolności i postępowi ekonomicznemu. Jednocześnie liberalizm stanowi wyzwanie dla bezpieczeństwa, polityki jego kształtowania, gdyż wprowadza element niepewności, lęku i konieczność ustawienia się w pozycji obronnej. Ponadto liberalizm dając priorytet ekonomii nad polityką, preferując rynek, indywidualizm, przedsiębiorczość i własność prywatną staje się wrogiem militarystyki, drogą do współpracy.

Fundamentalne aksjomaty teorii i praktyki gospodarki liberalnej ograniczają zatem zakres bezpieczeństwa, co nie oznacza, iż podmioty stosunków międzynarodowych, jak również podmioty wewnątrz państw nie czują się zagrożone [Buzan, Little 1996]. Rozważania te prowadzą do teorii realizmu neorealizmu, funkcjonującej w stosunkach międzynarodowych. W sferze badań nad bezpieczeństwem realizm oznacza uwzględnienie rzeczywiście istniejących zagrożeń oraz poszukiwanie metod ich eliminacji. Zadanie to spoczywa na państwie, będącym najważniejszym uczestnikiem gospodarki światowej. W tym celu państwo winno działać w kierunku równowagi w stosunkach z innymi krajami, symetryczności powiązań między krajami. Środkami realizacji są różne w zależności od zagrożeń instrumenty polityki gospodarczej.

Problematyka bezpieczeństwa stała się bardziej skomplikowana, gdy zagrożenia z czysto militarnych, określanych głównie w kategoriach integralności terytorialnej, przesunęły się w stronę zagrożeń o ekonomicznym podłożu, związanych z narastającymi dysproporcjami rozwojowymi krajów Trzeciego Świata. Pozwoliło to badaczom problematyki bezpieczeństwa wyróżnić bezpieczeństwo cząstkowe, będące integralną częścią bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego, w tym bezpieczeństwo: kapitałowe, surowcowe, ekologiczne, socjalne, żywnościowe, finansowe i energetyczne. W efekcie nastąpiło odmilitaryzowanie i przedmiotowe poszerzenie pojęcia bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. Wskazywały one, iż w celu utrzymania bezpieczeństwa zarówno międzynarodowego, jak i narodowego należy wyeliminować

wać równocześnie zagrożenia o charakterze militarnym i gospodarczym². W literaturze przedmiotu zaczęto posługiwać się terminem – militarne i ekonomiczne uwarunkowania bezpieczeństwa państwa [Ullman 1983, s. 130–133, Buzan 1997 s. 5–28]. Ma ono jednak walor czysto analityczny, gdyż w rzeczywistości bezpieczeństwo jako kategoria ontologiczna jest niepodzielne, ponieważ jest ono naczelną potrzebą człowieka, grup społecznych i państw, obejmującą takie wartości, jak: przetrwanie, integralność terytorialną, niezależność polityczną i swobodę działania międzynarodowego, niezakłócony rozwój oraz jakość życia³. Czynniki militarne i ekonomiczne stają się narzędziami zapewnienia i realizacji bezpieczeństwa państwa.

Niepodzielność bezpieczeństwa państwa, najważniejszego uczestnika stosunków międzynarodowych, przejawia się w tym, że w danym okresie państwo nie może być bezpieczne tylko z punktu widzenia militarnego, przy braku bezpieczeństwa ekonomicznego. Przykład ZSRR dowodzi, że w dłuższym okresie brak tak pojmowanego całościowego bezpieczeństwa nie gwarantuje przetrwania państwa. Dlatego też bezpieczeństwo, będąc najwyższą potrzebą egzystencjalną państwa, jest traktowane jako najważniejsza sfera jego działalności. W zapewnieniu bezpieczeństwa państwa przejawia się polityczność jego funkcji wewnętrznej i zewnętrznej.

W badaniach nad bezpieczeństwem, jego zapewnieniem wskazuje się na rosnące znaczenie sfery ekonomicznej, która przenika treść, struktury, oddziałuje na uwarunkowania oraz potrzeby i interesy każdego podmiotu. Ma ogromny wpływ na praktyczną realizację bezpieczeństwa jako środek lub narzędzie politycznego działania. Bezpieczeństwo zatem implikuje współzależność i wzajemne przenikanie się dwóch sfer działalności państwa: politycznej, ukierunkowanej głównie na zapewnienie właśnie bezpieczeństwa i ekonomicznej, której celem jest zwiększenie dobrobytu materialnego zamieszkujących obywateli oraz zapewnienie niezakłóconego rozwoju gospodarki narodowej [Wagner 1992, s. 70–79].

Według R. Rosencrance'a – siła ekonomiczna i potencjał ekonomiczny określają siłę państwa i możliwości jego wpływu, ale właśnie ta siła i potencjał ekonomiczny zależą obecnie od udziału i możliwości konkurowania w gospodarce światowej [Rosencrance 1996]. Powyższe zmiany powodują przewartościowanie kryteriów siły w międzynarodowych stosunkach, kryteriów bezpieczeństwa państwa, w kierunku coraz większego znaczenia wartości ekonomicznych, coraz większego znaczenia bezpieczeństwa ekonomicznego państwa.

Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa odnosi się do sfery gospodarki, jej wzrostu oraz charakteru i pewności rozwoju. Wszystkie dotychczasowe rozważania prowadzą do wniosku, iż bezpieczeństwo ekonomiczne należy rozpatrywać w dwóch płaszczyznach [Mansfield, Snyder 1995, s. 5–38, Lubbe 1997, s. 61–78, Zięba 1999, s. 27–37]:

² Szersze rozważania na temat roli czynnika ekonomicznego w bezpieczeństwie międzynarodowym i narodowym przeprowadziła [Tuchman Mathews 1989, s. 162-177].

³ J. Kukulka uważa, iż naczelną wartością jest przetrwanie, czyli trwała egzystencja państwa i narodu, jego suwerenny byt, której podporządkowane są pozostałe wartości [Kukulka 1996].

- 1) uwarunkowań występujących w gospodarce światowej,
- 2) państwa i jego gospodarki narodowej.

W analizie międzynarodowych uwarunkowań bezpieczeństwa ekonomicznego chodzi o udzielenie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób gospodarka światowa oddziałuje na bezpieczeństwo ekonomiczne państw oraz bezpieczeństwo międzynarodowe. Odniesienie się do tego problemu wymaga zwrócenia uwagi na niektóre cechy i właściwości gospodarki światowej oraz procesy w niej zachodzące i wpływające na bezpieczeństwo ekonomiczne państwa. Dotyczy to przede wszystkim takich procesów, jak:

- rosnąca współzależność ekonomiczna państw,
- międzynarodowa integracja regionalna,
- internacjonalizacja procesów gospodarowania i ich globalizacja, prowadzące do powiązań produkcyjnych krajów i powstania sektorowych rynków globalnych.

I. Cechą charakterystyczną współczesnej gospodarki światowej jest wzrost współzależności pomiędzy krajami. Wynika to ze zdynamizowania takich dziedzin obrotów międzynarodowych, jak: międzynarodowy obrót usługami, techniką i technologią, międzynarodowe przepływy siły roboczej, międzynarodowe obroty kapitału (w formie kredytów zagranicznych, bezpośrednich inwestycji zagranicznych oraz inwestycji portfelowych). Istotną rolę odegrały w tym względzie postępujące procesy integracji gospodarczej, politycznej i kulturalnej.

Dla gospodarek pozostających we współzależnych związkach z gospodarką światową bardzo ważnym zatem wyzwaniem dla ich bezpieczeństwa jest ograniczenie i przeciwdziałanie zewnętrznym wpływom, które zagrażają lub ograniczają w danym okresie jakość i poziom życia obywateli danego państwa lub w sposób znaczący ograniczają możliwości podejmowania decyzji ekonomicznych przez rządy i przedsiębiorstwa krajowe. W tych jakościowo nowych zagrożeniach przejawia się, zdaniem R. Ullmana, istota ekonomicznego wymiaru bezpieczeństwa narodowego [Ullman 1983]. Ich cechą jest to, iż wiele procesów występujących w gospodarce światowej ma charakter nie kontrolowany i nieprzewidywalny. Główne zagrożenia dla bezpieczeństwa ekonomicznego państwa wynikające z rosnącej współzależności w gospodarce światowej są następujące [Ullman 1983]:

- a) niestabilność i nagłe zmiany kursów walutowych,
- b) nierównowaga bilansów płatniczych państw,
- c) brak i niedoskonałość mechanizmów regulacyjnych w gospodarce światowej
- d) bezrobocie, szczególnie dotkliwe w krajach słabo rozwiniętych,
- e) nierówna dystrybucja korzyści komparatywnych między uczestnikami wymiany międzynarodowej,
- f) protekcjonizm ekonomiczny w polityce innych państw⁴.

⁴ W skrajnej postaci protekcjonizm w polityce ekonomicznej, motywowany przesłankami politycznymi może przyjąć postać wojny ekonomicznej, której środkami mogą być przede wszystkim: zakaz lub ograniczenie eksportu, bojkot lub zakaz sprzedaży towarów, stosowanie ogra-

Ogół powyższych zagrożeń podzielić można na te, które wynikają z procesu rozwoju i funkcjonowania gospodarki światowej oraz te, które wynikają z instrumentalnego stosowania środków ekonomicznych dla celów politycznych, często z pominięciem kryteriów ekonomicznych.

Zagrożeniem jest przede wszystkim powstanie takiej sytuacji, w której istniejące zależności i współzależności międzynarodowe stwarzają możliwość oddziaływania z zewnątrz na sytuację gospodarczą, powodującego negatywne skutki w rozwoju danego kraju. Mogą to być działania zamierzone, jak również niezamierzone. Przykładem działań zamierzonych może być wykorzystanie określonych współzależności, np. kapitałowych, w celu eliminacji konkurencji w danej dziedzinie, np. hutnictwie. Natomiast przykładem działań niezamierzonych jest przenoszenie wahań koniunkturalnych i gorszych terms of trade na gospodarkę danego kraju.

W sumie działania te prowadzą do zakłóceń w funkcjonowaniu gospodarki, do osłabienia zdolności rozwojowych danego kraju. Dlatego też można powiedzieć, iż bezpieczeństwo ekonomiczne jest pojęciem przeciwstawnym do podatności danego kraju na negatywne zmiany w jego zewnętrznym otoczeniu, przenoszone przez płaszczyznę gospodarczą, osłabiające stabilność systemu społeczno-politycznego, zdolności rozwojowe i potencjał obronny [Perczyński 1990, s. 99]. Zagrożenie natomiast jest tym większe, im silniej negatywne zmiany, procesy, zależności, mające miejsce w zewnętrznym otoczeniu gospodarki hamują procesy rozwojowe.

Jeżeli natomiast system powiązań, zależności i współzależności gospodarczych danego kraju jest symetryczny to rozwój może mieć charakter niezagrożony. Warunkiem takiego rozwoju jest eliminacja potencjalnych konfliktów gospodarczych, politycznych i militarnych mogących przerodzić się w rzeczywiste „zagrożenie” dla rozwoju gospodarczego⁵. Konflikty te wynikają ze sprzeczności interesów gospodarczych funkcjonujących przedsiębiorstw, branż przemysłowych, państw, ich ugrupowań czy organizacji gospodarczych itp. Są one trwałą i obiektywną prawidłowością gospodarki światowej, charakteryzującej się rosnącym stopniem współzależności między jej podmiotami [Stankiewicz 1996, s. 79-82].

Podsumowując zatem – **bezpieczeństwo ekonomiczne kraju, w kontekście zależności i współzależności ekonomicznych kraju, należałoby rozumieć jako zdolność systemu gospodarczego państwa do tworzenia i wykorzystania (o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym) współzależności gospodarczych** – w ce-

niczeń wobec firm krajowych prowadzących handel z państwami nieprzyjacielskimi, zajęcie, konfiskata i nacjonalizacja aktywów zagranicznych danego państwa, strategiczne wykupywanie surowców i towarów na światowym rynku, mających wojskowe znaczenie.

⁵ R. Kuźniar zauważa, iż po kilku latach od „rewolucji 1989” w krajach Europy Środkowej i Wschodniej nowe demokracje działają chaotycznie, są niestabilne. Jego zdaniem lokalne konflikty polityczne nie przeradzają się w konflikty globalne, gdyż globalizm w ujęciu politycznym i strategicznym zmniejsza się, podczas gdy globalizm i regionalizm w ujęciu ekonomicznym poszerza się [Kuźniar 1996, s. 7-17].

lu zdynamizowania rozwoju gospodarczego, zwiększenia jego efektywności, znajdującego przełożenie na poziom życia obywateli.

Podobny rodzaj współzależności ekonomicznych może być w jednych krajach źródłem wzrostu bezpieczeństwa ekonomicznego, w innych źródłem wzrostu zagrożeń. Współcześnie wielu przykładów dostarcza polityka wykorzystania kapitału zagranicznego w formie bezpośrednich inwestycji zagranicznych. Wynika to z wrażliwości gospodarczej państw. Jest ona określana przez splot różnorodnych czynników określających zmieniające się w czasie możliwości ekonomiczne kraju oraz jego zdolności do przeciwstawienia się istniejącym zagrożeniom. Do najważniejszych czynników determinujących wrażliwość kraju należą: potencjał ekonomiczny kraju, struktura i nowoczesność gospodarki, jej konkurencyjność międzynarodowa oraz elastyczność w kontekście zmieniających się uwarunkowań, wielkość i struktura obrotów handlu zagranicznego, sytuacja polityczna i militarna i wiele innych okoliczności zwiększających bądź zmniejszających wrażliwość kraju.

II. Dokonujące się w gospodarce światowej procesy integracji oddziałują na bezpieczeństwo ekonomiczne państw. Dotyczy to ich wpływu z jednej strony na kształt współzależności między krajami, z drugiej zaś strony na dynamikę, pewność ich rozwoju gospodarczego oraz jego charakter.

W miarę osiągnięcia przez kraje coraz wyższych etapów integracji: „etapu wspólnego rynku, unii gospodarczej i monetarnej” rola państwa jako gwaranta bezpieczeństwa narodowego, w tym ekonomicznego i politycznego zmienia się. Bezpieczeństwo danego narodu staje się składową interesu ugrupowania integracyjnego. Nie oznacza to, że nie mogą wystąpić na tej linii sprzeczności – rozstrzygane drogą negocjacji i trudnych kompromisów. Jest to jednakże cena tzw. ponadnarodowego „parasola bezpieczeństwa” kraju [Lubbe 1997]. Wydaje się, iż jest on tym obszerniejszy, im potencjał ekonomiczny ugrupowania integracyjnego, będącego sumą potencjałów gospodarczych poszczególnych krajów integrujących, będzie większy. W tym przypadku większy potencjał ekonomiczny rozumiany jest jako rosnący zasób możliwości wytworzenia większej wartości, bardziej zróżnicowanego i o wyższej jakości PKB, produkcji nowoczesnej, konkurencyjnej. Większy potencjał ekonomiczny gwarantuje szersze możliwości dostosowania się ugrupowania integracyjnego do zmieniających się warunków w gospodarce światowej. Przez większy udział w światowym potencjale ekonomicznym daje to im możliwość oddziaływania na procesy gospodarcze w gospodarce światowej, jak również szansę szybkiej adaptacji poszczególnych krajów (ugrupowania) do nowych warunków w gospodarce.

Wydaje się, iż warunkiem oddziaływania integracji na zwiększenie bezpieczeństwa ekonomicznego ugrupowania integracyjnego i bezpieczeństwa poszczególnych członków jest ich wywiązywanie się ze zobowiązań integracyjnych.

Chodzi o to, aby polityka gospodarcza poszczególnych krajów członkowskich była skorelowana z polityką gospodarczą ugrupowania. Powoduje to w praktyce ogromne kłopoty. Przykładów dostarcza wspólna polityka rolna, przemysłowa i handlowa krajów Unii Europejskiej, która w poszczególnych

krajach członkowskich wśród części społeczeństwa wzbudza niezadowolenie, czego przejawem są strajki rolników we Francji i Niemczech. Kłopoty te są łagodzone przez Unię Europejską w taki sposób, aby zwłaszcza małe kraje mogły czuć, że są traktowane podmiotowo. Wyrazem takich działań, które mają wzmocnić ich poczucie bezpieczeństwa, jest stosowana w UE zasada nadreprezentacji krajów małych, gwarantująca im wpływ na system podejmowania decyzji w organizacji. Podobne efekty wywołuje przyjęta w Unii w stosunku do nowo przystępujących krajów – praktyka polegająca na podjęciu przez Unię wcześniejszych kroków liberalizacyjnych w handlu, dotyczących np. zniesienia ceł⁶. Nie jest to jednak środek w wystarczającym stopniu rekompensujący koszty przeprowadzanych zmian, dostosowań, likwidujący powstające konflikty i zagrożenia. Unia znosząc środki taryfowej ochrony rynku, znacznie wolniej liberalizuje ochronę rynku środkami poza i parataryfowymi. Jest to jedna z poważnych przyczyn deficytu bilansu obrotów bieżących krajów przystępujących do Unii, powodująca zagrożenie dla gospodarki – ograniczenie bezpieczeństwa ekonomicznego państwa.

Ponadto dalszymi warunkami korzystania z bezpieczeństwa unijnego jest spełnianie przez kraje członkowskie kryteriów zapewniających im wewnętrzną równowagę. Dotyczą one przede wszystkim: stopy inflacji, deficytu budżetowego, długu publicznego i innych kryteriów makroekonomicznych. Spełnienie warunków dotyczących równowagi zewnętrznej i wewnętrznej wpływa z kolei na wzrost gospodarczy kraju członkowskiego oraz na wzrost zdolności adaptacyjnych do warunków panujących w ugrupowaniu integracyjnym. Jednakże, podobnie jak w przypadku równowagi zewnętrznej, również w przypadku równowagi wewnętrznej spełnienie wskazanych kryteriów może powodować określone zagrożenia wynikające na przykład z prowadzenia restrykcyjnej polityki fiskalnej i monetarnej bądź dokonywania cięć dotacji do przedsiębiorstw państwowych, jak również konflikty związane z prywatyzacją sektora publicznego. Skutkiem może być upadek wielu przedsiębiorstw bądź nawet całych gałęzi przemysłu, powodujący konflikty i zagrożenia dla krajów członkowskich.

W wielu dziedzinach gospodarki krajów Unii Europejskiej nastąpiło ograniczenie roli rynku jako mechanizmu alokacji zasobów. Wydaje się, iż w krótkim okresie wpływa to na zwiększenie wewnętrznego bezpieczeństwa ekonomicznego producentów unijnych na skutek eliminacji zewnętrznej konkurencji. Istnieją jednakże obawy czy ujednoczona polityka krajów UE w poszczególnych krajach członkowskich ograniczy wahania koniunkturalne i czy będzie

⁶ Układ o stowarzyszeniu Polski ze Wspólnotami Europejskimi z 16 grudnia 1991 r., którego część handlowa weszła w życie 1 marca 1992 r. przewiduje takie kroki ze strony Wspólnot w stosunku do Polski. Mimo wszystko nie są one w stanie wyrównać skutków protekcji rynków unijnych partnerów, gdyż przeciętny poziom ceł importowych w EWG wynosił 3%-5%, natomiast przeciętna stawka ceł importowych w analogicznym okresie wynosiła 14% (bez uwzględnienia zawieszenia stawek lub ich obniżenia na niektóre pozycje) a w imporcie ze Wspólnoty średnia ważona wynosiła 18% [Kawecka-Wyrzykowska 1992].

w rezultacie lepszym mechanizmem regulacji procesów gospodarczych niż rynek [Lubbe 1997]. Wątpliwości dostarcza polityka rolna UE, opierająca się ona na stosowaniu cen regulowanych (progowych, interwencyjnych, gwarantowanych) oraz dotacjach, skupach interwencyjnych i całokształcie środków chroniących rynek UE przed napływem taniej konkurencyjnej żywności.

Zdając sobie sprawę z konsekwencji płynących z ograniczenia konkurencji, kraje UE podejmują również politykę eliminowania układów niekonkurencyjnych w niektórych branżach, np. w górnictwie i hutnictwie. Zwiększa to z jednej strony bezpieczeństwo ekonomiczne na poziomie poszczególnych państw członkowskich, jak również całego ugrupowania integracyjnego w stosunkach z zagranicą. Z drugiej strony rodzi to zagrożenia dla krajowych producentów, a tym samym miejsc pracy.

Bezpieczeństwo ekonomiczne ugrupowania integracyjnego wzmocnione jest ponadto przez jego stosunki z państwami spoza Unii oraz z innymi ugrupowaniami integracyjnymi⁷.

Podsumowując problem bezpieczeństwa ekonomicznego w świetle dokonujących się procesów integracyjnych w sferze gospodarczej należy stwierdzić, iż procesy te:

- a) zwiększają rolę czynników ekonomicznych w zapewnieniu bezpieczeństwa międzynarodowego;
- b) procesy integracyjne wpływają na bezpieczeństwo ekonomiczne państwa. Kierunki ich wpływu zależą od intensywności i charakteru procesów integracyjnych;
- c) powodują wzrost współzależności gospodarczych pomiędzy krajami, co oznacza silniejsze ich włączenie do gospodarki (regionu), a co za tym idzie możliwość zapewnienia sobie bezpieczeństwa ekonomicznego;
- d) zwiększają bezpieczeństwo ekonomiczne krajów członkowskich pod warunkiem istnienia w nich dużych możliwości adaptacyjnych, dostosowawczych do założeń polityki ugrupowania integracyjnego, w przeciwnym razie bezpieczeństwo ekonomiczne krajów członkowskich może zostać ograniczone;

⁷ Z UE stowarzyszone są Turcja (od 1964 r.), Malta (1971 r.) i Cypr (od 1973 r.). W ramach systemu Lome instytucjonalnie z organizacją tą powiązanych jest 69 krajów Afryki, Karaibów i Pacyfiku oraz na podstawie I Konwencji z Jaunde z 1963 r. i II Konwencji z Jaunde z 1969 r. stowarzyszonych zostało 18 państw afrykańskich, byłych kolonii Francji, Belgii i Włoch. W 1991 r. kraje Wspólnoty Europejskiej i kraje EFTA parafowały umowę o utworzeniu Europejskiego Obszaru Ekonomicznego, w ramach którego w dużym stopniu ma być zapewniona (na wzór jednolitego rynku wewnętrznego EWG) swoboda ruchu osób, towarów, usług i kapitału. Po 1990 r. Europejska Wspólnota Gospodarcza podpisała umowy stowarzyszeniowe tzw. drugiej generacji z krajami Europy Środkowo-Wschodniej. Wszystkie te działania Unii Europejskiej na zewnątrz oddziałują na bezpieczeństwo ekonomiczne ugrupowania oraz poszczególnych krajów członkowskich. Ponadto szeroka współpraca UE z zewnętrznym otoczeniem zwiększa bezpieczeństwo geopolityczne krajów Unii [Kamecki 1992].

- e) stwarzają możliwość zwiększenia bezpieczeństwa ekonomicznego, wówczas gdy przyczyniają się do wzrostu potencjału gospodarczego, dobrobytu społecznego,
- f) zwiększają bezpieczeństwo ekonomiczne, jeżeli pomoc finansowa Wspólnot Europejskich oraz działania ze strony krajów członkowskich skutecznie eliminują powstające w procesie integracji konflikty i zagrożenia.

Wydaje się, iż generalnie nie ma sprzeczności pomiędzy integracją ekonomiczną a bezpieczeństwem ekonomicznym kraju. Natomiast według wielu autorów integracja jest czynnikiem ograniczającym suwerenność państwa – rozumianą jako nie tylko niezależność państwa od czynników zewnętrznych, ale również i samodzielność w zakresie polityki wewnętrznej, niezależność władzy państwowej w podejmowaniu decyzji dotyczących gospodarki krajowej [Halizak, s. 83, Amin 1997, s. 32].

Problem jest szerszy i polega na pojmowaniu suwerenności i suwerena. Suwerenność podobnie jak bezpieczeństwo, niezależnie od tego jakiego poziomu dotyczy: jednostki, społeczeństwa, narodu, państwa – jest wartością najwyższą, determinowaną różnorodnymi czynnikami i procesami. Jeżeli przyjmujemy bardziej współczesne pojęcie bezpieczeństwa ekonomicznego, rozumianego jako stan gospodarki krajowej, określony przez potencjał gospodarczy kraju, stabilność i siłę powiązań międzynarodowych oraz zdolność adaptacji do zmieniających się warunków wewnętrznych i zewnętrznych – to między suwerennością a bezpieczeństwem ekonomicznym istnieje ścisły związek [Wierzbowski 1993]. Wydaje się, iż bezpieczeństwo państwa, w tym jego bezpieczeństwo ekonomiczne jest warunkiem suwerenności państwa.

III. Na bezpieczeństwo ekonomiczne państwa oprócz integracji wpływają dokonujące się w gospodarce światowej procesy globalizacji.

Globalizacja modyfikuje ogólnoświatowy system zależności i współzależności pomiędzy krajami. Jest to proces długofalowy, szeroki i złożony, dokonujący się na różnych poziomach (przedsiębiorstw, rynków gospodarek), charakteryzujący się rozszerzeniem i intensyfikacją ogólnoświatowych powiązań między podmiotami, ich integracją, w wyniku czego powstaje nowy system ekonomiczny o dużych współzależnościach, którego efekty działań odczuwane są na całym świecie.

H.P. Martin oraz H. Schumann uważają, iż globalizacja demontuje podstawy swej egzystencji, a mianowicie sprawnie funkcjonujące państwo i demokratyczną stabilność. Ich zdaniem tempo zmian i redystrybucja władzy i dobrobytu doprowadzają do erozji starych instrumentów socjalnych, szybciej aniżeli powstają nowe [Martin, Schumann 2000, s. 13–15]. Wydaje się, iż trudno mówić o demontażu państwa, lecz raczej o ograniczeniu jego autonomii i zmianie funkcji ekonomicznej. Następuje w niej szersze uwzględnienie środowiska międzynarodowego, promowanie zachowań konkurencyjnych, modernizujących zasoby wytwórcze, rozwój technologii wysoko zaawansowanych oraz działalności proeksploatacyjnej. Tak rozumiana funkcja ekonomiczna państwa stanowi warunek jego bezpieczeństwa ekonomicznego – chociaż trudno stwierdzić czy wystarczający. Według M. Portera globalizacja zmienia warun-

ki konkurowania w takim kierunku, iż pozycja danego przedsiębiorstwa uzależniona jest od pozycji innego przedsiębiorstwa.

Niewątpliwie globalizacja powoduje osłabienie państwa w stosunku do korporacji transnarodowych [Hirst, Thompson 1995]. Państwo przekazuje część swoich uprawnień „w górę” do instytucji międzynarodowych i „w dół” do instytucji lokalnych. Zmniejszeniu ulega zatem skuteczność zarządzania przez państwo gospodarką, a ponadto następuje wymuszenie przez globalizację zmian struktur państwowych. Niesie to dla krajów, które nie są w stanie sprostać konkurencji światowej, zagrożenia w postaci utraty miejsc pracy oraz realnego dochodu [Huber 1998, s. 35–45].

Podkreślają to również H.P. Martin i H. Schumann, którzy jako przykład podają Meksyk, gdzie systematycznie spada dochód narodowy a rośnie bezrobocie, pomimo integracji Meksyku z ugrupowaniem NAFTA i stosowaniu przez wiele lat zaleceń Banku Światowego [Martin, Schumann 2000, s. 169–170]. Jest to argument, którym posługują się inni ekonomiści twierdząc, iż globalizacja niesie za sobą pogłębianie się różnic w dochodzie i rozwoju gospodarczym⁸.

Kierunki wpływu globalizacji na bezpieczeństwo ekonomiczne państwa zależą od tego, na ile dany kraj związany jest z Triadą, uczestniczącą najbardziej aktywnie w procesie globalizacji oraz od jego zdolności dostosowawczych⁹. Przykładowo, ekspansja korporacji transnarodowych (KTN) do Europy Środkowej i Wschodniej, w tym do Polski w niewielkim stopniu związana jest z globalizowaniem działalności [Zaorska s. 221]. Wynika to z tego, iż do lat dziewięćdziesiątych w krajach tych nie funkcjonowała gospodarka rynkowa, co stanowiło barierę włączenia się ich w procesy globalizacji.

Bezpieczeństwo ekonomiczne należy rozpatrywać równocześnie w płaszczyźnie państwa i gospodarki narodowej. Państwo jest jednym z wielu uczestników stosunków międzynarodowych, a gospodarka narodowa jest jednym z elementów konstytuujących państwo i atrybutem jego suwerenności. Pomimo procesów internacjonalizacji i globalizacji, tożsamość gospodarek narodowych państw jest ściśle określona i zachowana. Specyfika każdej gospodarki przejawia się w zróżnicowanych interesach gospodarczych znajdujących odbicie w wewnętrznej i zagranicznej polityce ekonomicznej. W kontekście powyższych właściwości gospodarek narodowych państw należy widzieć i rozpatrywać problem ich bezpieczeństwa w warunkach istniejących współzależności ekonomicznych, które ze swej natury stwarzają dla niego pewne ograniczenia.

* * *

Przeprowadzone rozważania wskazują na rosnące znaczenie bezpieczeństwa ekonomicznego, w skali makro- i mikroekonomicznej oraz jego dynamiczny charakter. Wynika to z wielu okoliczności, spośród których najważniej-

⁸ Na tego rodzaju konsekwencje wskazuje [Huber 1998] oraz [Grupa Lizbońska 1996, s. 116].

⁹ Jako najbardziej zaawansowaną w procesie globalizacji wymienia się Triadę, grupę krajów obejmującą najwyższe rozwinięte kraje Ameryki Północnej, Europy Zachodniej i Azji Wschodniej, którą tworzy około 20 państw [Grupa Lizbońska 1996].

sze to zwiększanie się stopnia otwartości na zagranicę w poszczególnych krajach, zdynamizowanie przepływów międzynarodowych i rozwój procesów integracyjnych i globalizacyjnych. Zjawiska te spowodowały wzrost współzależności pomiędzy podmiotami w gospodarce światowej, rodzących potencjalne szanse, ale i potencjalne zagrożenia dla bezpieczeństwa krajów. W związku z tym zapewnienie bezpieczeństwa ekonomicznego, będącego ogromnie ważną potrzebą jest czymś szczególnym w każdym kraju¹⁰.

Współcześnie bezpieczeństwo ekonomiczne zatem to nie samowystarczalność ekonomiczna rozumiana jako:

- działania zmierzające do pokrycia krajowego popytu krajową podażą dóbr i usług;
- rozwój kraju przy pomocy własnych czynników wytwórczych (surowców, kapitału, techniki, organizacji) zlokalizowanych na terytorium kraju;
- ograniczenie obrotów z zagranicą do minimum, w którym rozmiary eksportu są funkcją potrzeb importowych.

Bezpieczeństwo ekonomiczne kraju jest to zdolność gospodarki do tworzenia i wykorzystywania współzależności (o charakterze wewnętrznym i zewnętrznym) między podmiotami w celu dynamizowania rozwoju gospodarczego kraju, do stworzenia takiego potencjału gospodarczego, który zapewni możliwość skutecznego przystosowania się kraju do zmian zachodzących w gospodarce światowej i do eliminowania ewentualnych zagrożeń, konfliktów.

Bezpieczeństwo ekonomiczne kraju określone jest przede wszystkim przez: układ współzależności wewnętrznych i zewnętrznych, potencjał gospodarczy kraju, jego wielkość, jakość i elastyczność, konkurencyjność międzynarodową, charakter występujących zagrożeń oraz wrażliwość kraju na czynniki zewnętrzne. W sytuacji zaistnienia zagrożeń i konfliktów, elastyczny potencjał gospodarczy kraju oraz jego konkurencyjność międzynarodowa winna zagwarantować wystarczalność ekonomiczną – rozumianą jako dalszy ciąg niezakłóconego rozwoju.

Bibliografia

- Amin S., [1997], *Capitalism in the Age of Globalization. The Management of Contemporary Society*. Zed.Books, London – New Jersey.
- Buzan B., Little R., [1996], *Reconceptualizing Anarchy: Struktural Realism Meets World History*, [w:] *European Journal of International Relations*, Copenhagen v. 2(4).
- Buzan B. [1997], *Rethinking Security after the Cold War*, Cooperation and Conflict, Vol. 32, No. 1, March 1997.
- Buzan B., Waever O., [1998], *Liberalism and Security: The contradictions of the liberal Leviatan*. Working Papers 23, Copenhagen Peace Research Institute.
- Chairman's Summary. [1997]. OSCE Seminar within the Framework of the Common and Comprehensive Security Model for Europe for the Twenty-first Century. Specific Risks and Challenges, Wiena 5–7 May 1997, Doc.REF/PG/355/97, 7 May 1997.

¹⁰ W taki sposób do bezpieczeństwa podchodzi A. Maslov, który potrzebę bezpieczeństwa w piramidzie potrzeb postawił na drugim miejscu, po najbardziej elementarnych potrzebach [Maslov 1981, s. 63].

- Cziomer E., Zyblikiewicz L.W., [2000], *Zarys współczesnych stosunków międzynarodowych*, PWN, Warszawa.
- Grupa Lizbońska, [1996], *Granice Konkurencji*, Poltex, Warszawa 1996.
- Haliżak E., *Ekonomiczny wymiar bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego*.
- Hirst P., Thompson G., [1995], *Globalization and the Future of Nation State*, „Economy and Society”, No. 3.
- Huber J., [1998], *Vollgeld. Beschäftigung, Grundsicherung und weniger Staatsquote durch eine modernisierte Geldordnung*, Berlin.
- Kamecki Z., [1992], *Europejska Wspólnota Gospodarcza – rozwój, instytucje, zasady funkcjonowania*, „Handel Zagraniczny”, nr 3.
- Kawecka-Wyrzykowska E., [1992], *Układ o stowarzyszeniu ze Wspólnotami Europejskimi – szanse i wyzwania dla polskiej gospodarki*, „Handel Zagraniczny”, nr 5–6.
- Kelsen H., [1953], *Collective Security under Internationale law*, Washington DC, U.S., Government Printing Office.
- Keohane R.O., Nye J.S., [1977], *Power and Interpedence*, Boston.
- Kukulka J., [1996], *Historia stosunków międzynarodowych*, PWN, Warszawa.
- Kuźniar R., [1996], *Porządek międzynarodowy: faza nierównowagi*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 2.
- Lubbe A., [1997], *Bezpieczeństwo ekonomiczne państwa*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 4.
- Mansfield E.D., Snyder J., [1995], *Democratization and the Danger of War*, International Security, Vol.20, No. 1, Summer.
- Martin H.P., Schumann H., [2000], *Pułapka globalizacji. Atak na demokrację i dobrobyt*, Wydawnictwo Dolnośląskie, Wrocław.
- Maslov A., [1981], *Motivation und Persönlichkeit*, Hamburg.
- Ney J.S., [1989], *Problemy badań nad bezpieczeństwem międzynarodowym*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 6.
- Nye J.S. Jr., Lynn-Jones S., [1988], *International Security Studies, Raport on a Meeting International Security*, vol. 12, nr. 4.
- Perczyński M., [1990], *Globalne uwarunkowania bezpieczeństwa ekonomicznego*, PISM, Warszawa.
- Rosencrance R., [1996], *The Rise of the Virtual State*, „Foreign Affairs”, July – August.
- Rysiak G., [1969], *Funkcje Zgromadzenia Ogólnego ONZ w utrzymaniu międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa*, Art 11, ust. 1 i 2 Karty NZ, Kraków, Uniwersytet Jagielloński.
- Sonnenfeld P., [1979], *Uchwały Rady Bezpieczeństwa ONZ. Zagadnienia prawne*, PISM, Warszawa.
- Stankiewicz W., [1996], *Uwarunkowania ekonomicznego bezpieczeństwa europejskiego*, [w:] *Wystarzalność obronna*, red. P. Sienkiewicz, Wydawnictwo Bellona, Warszawa.
- Tuchman Mathews J., [1989], *Redefining Security*, Foreign Affairs, Vol 68, No. 2, Spring 1989.
- Ullman R.H., [1983], *Redefining Security*, International Security, Vol 8, No. 1, Summer 1983.
- Wagner R., [1992], *Zum Zusammenhang und einigen aktuellen Aspekten von Sicherheitsökonomie – Militarökonomie – Abrüstungsökonomie und Konversion, Sicherheit und Ökonomie*, Forschungsinstitut für Militärökonomie und angewandte Konversion, der Gesellschaft für Militärökonomie e.V., Berlin.
- Wierzbowski J., [1993], *Polska na gospodarczej mapie świata u progu XXI wieku (scenariusz potencjalnych kierunków rozwoju)*, „Gospodarka Narodowa”, nr 1.
- Zorska A., *Ku globalizacji?*
- Zarządzanie bezpieczeństwem*, [2000], Międzynarodowa Konferencja Naukowa, Kraków 11–13 maja 2000.
- Zięba R., [1999], *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego. Koncepcje-struktury-funkcjonowanie*, Wydawnictwo SCHOLAR, Warszawa.